

ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΜΟΣ

Διάβασα με προσοχή τὸ τελευταῖο κῆρο τοῦ κ. Σκληροῦ—«Διαλεκτικός Ὑλισμός». Ὁ τρόπος πού ζετᾶει τίς διάφορες φιλοσοφικές θεωρίες πού δοκίμασαν ὡς τὰ τώρα νὰ ζηγήσουνε μερικὰ ἀνίγματα τῆς ζωῆς καὶ νὰ ξεδιαλύνουνε τοὺς κοινωνικοὺς νόμους φαίνεται πολὺ μεθοδικὸς καὶ τὸ τελικὸ συμπέρασμα μᾶς φανεράνεται μὲ τὴν ἀκρατωσιὰ Διογένητης λογικῆς. Καὶ νομίζω πὼς δὲν παρεξηγῶ τὸν κ. Σκληρὸ ἂν πῶ ὅτι κατὰ τὴ γνώμη του ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμός εἶναι ἡ μόνη βᾶσιμη θεωρία ἢ καλῆτερα τὸ μόνο μεθοδολογικὸ σύστημα πού μπορεῖ νὰ μᾶς χαρίσῃ τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια. Ἡ πολλὴ του σιγουράδα ὅμως κ' οἱ πολὺ καθαρές ἰδέες γεννήσανε μῆσα μου περιέργα ερωτήματα. Συλλογίστηκα πὼς δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ὅλα τόσο θεοφάνερα καὶ γλήγορα κατάλαβα τὴν ἀντιλογία νὰ συνταράξῃται μῆσα στὸ κεφάλι μου.

Ὁ κ. Σκληρὸς δὲν ὑποθέτω νὰ ἀγνοῖ ὅτι ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια ξεφύτρωσε μιὰ καινούρια φιλοσοφικὴ σχολὴ γνωστὴ μὲ τ' ὄνομα Πραγματισμός. Οἱ πραγματιστὲς δουλεύουνε τὰ μεταφυσικὰ κ' ἐπιστημονικὰ ζητήματα μὲ πολὺ διαφορετικὸ τρόπο ἀπὸ τοὺς δογματικοὺς ὕλιστές—καὶ τέτοιοι θάρρῶ νὰ εἶναι ὁ κ. Σκληρὸς—κ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ μὴν τὸν πολυξέρονε ἀκόμα τὸν πραγματισμὸ στὴν Ἑλλάδα νομίζω πὼς κάποια ὠφέλεια μποροῦσε νὰ ξεκαθαρίσῃ ἂν προσπαθοῦσα τώρα νὰ ζετᾶσω μερικὲς θεωρίες τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ πού μᾶς παρουσίασε ὁ κ. Σκληρὸς καὶ νὰ τίς βασκίσω λιγάκι μὲ τὴ μέθοδο τοῦ πραγματισμοῦ.

Στὴν κριτικὴ μου αὐτὴ θὰ κοιτάξω ν' ἀκολουθῶ ὅσο γίνεται πρὸς πιστὰ τοὺς ἀρχηγούς τοῦ πραγματισμοῦ—τὸν ἀμερικανὸ James καὶ τὸν ἰγγλίζο Schiller—καὶ θ' ἀποφύγω ὅσο μου εἶναι δυνατό νὰ ξεγυμνώσω τὴν ἀτομικὴ μου γνώμη. Κι ὁ λόγος τῆς θεληματικῆς μου ἀφασίας εἶναι μόνον καὶ μόνον γιατί δὲν ἔχω ἀκόμα ξετελειώσει τὰ μεταφυσικὰ μου διαβάσματα. Μπορεῖ νὰ ἔχω κιόλας ξεγραμμίσει τίς κεφαλαικὲς ἐννοιες καὶ μπορεῖ νὰ συμπιθῶ τὸν πραγματισμὸ, δὲν ἔχω ἴσχυε τώρα ὡς τόσο φτάσει σὲ σύστημα πλεῖρο καὶ συμπέρασμα τελειωτικὸ—πιθανὸ μάλιστα καὶ ποτὲ νὰ μὴ φτάσω σὲ τέτοιον λιμάνι. Καὶ γι' αὐτὸ δὲ ὅσο βρίσκουμαι σὲ πλαστικὴ περίοδο προτιμῶ νὰ μὴν ξεσπαθῶσω καὶ γὰ μὲ πεντακάθαρα δόγματα μὰ νὰ βγῶ στὸ φιλοσοφικὸ πόλεμο ἀκρατωμένος μὲ τὴν κριτικὴ σφεντόνα μοναχά.

Ἐχω σκοπὸ νὰ ξεσηκώσω δὺς μόνον θέματα μῆς ἀπὸ τὸ κῆρο τοῦ κ. Σκληροῦ. Καὶ φοβοῦμαι πὼς θὰ εἶναι καὶ τὰ δὺς ἀρκετὰ μεταφυσικά. Σωστὸ ἴσως νὰ μοῦ παρατηρηθῇ ὅτι μεταφυσικὲς νεφελοκοκκυγίες καὶ βουτήματα μῆσα κάτω στὴν ὑπερούσια θάλασσα τοῦ ἀναπόδειχτου καὶ τοῦ προβληματικοῦ, δὲν εἶναι δικές μας ἐγνοίες καὶ δὲν ἔχουνε ὠφέλεια πλαστικὴ. Ὅμως παραδέχομαι καὶ γὰ τὴ γνώμη μερικῶν πού λένε ὅτι τὸ πρὸ θετικὸ πρᾶμα κάθε ἀνθρώπου εἶναι ἴσια ἴσια ἡ φιλοσοφία του γιατί συνειδητὰ ἢ σκοτοσύνειδα ἢ φιλοσοφία του κυβερνᾷ τὴν πράξη του καὶ κανονίζει τὴν κοινωνικὴ του ἐνέργεια. Καὶ μὲ χαρὰ μου βλέπω πὼς τώρα ὕστερα συζητιοῦνται στὸ Νουμά τέτοια θεωρητικὰ ζητήματα γιατί αὐτὸ σημαίνει πὼς ἀπὸ τὴ στενὴ κάποτε γλωσσικὴ μας πολιτικὴ προχωροῦμε, ἂν κι ἀκόμα μπουσουλιστὰ, πρὸς γενικώτερο πρόγραμμα καὶ πρὸς μελετημένη καὶ πρὸς συντελεστικὴ ταχτική.

Ἀρκετὰ ὅμως προλόγησα. Τὸ πρῶτο θέμα πού θὰ ξεχωρίσω εἶναι καὶ τὸ πρὸ σημαντικό τῆς φιλοσο-

φίας, τὸ κλειδί καὶ τὸ κεφαλαίρι, ἢ ἀντίληψη πού κλείνει μῆσα τῆς τίς πρὸ οὐσιαστικῆς συνέπειες—εἶναι τὸ θέμα τοῦ μονισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ δὺς ἀντίμαχα δόγματα πού καταλαβαίνουν τὸν κόσμον ἢ σὰ μιὰν ἀπόλυτη προϋπάρχουσα ἐνότητα ἢ σὰν πολυμορφία ὅπου βρίσκονται σειρὲς ἐνωτικῆς μὰ πού δὲν μποροῦμε νὰ προφητεύσουμε ἂν καμιά μῆρα θὰ καταφέρῃ νὰ συνταιριαστῇ σὲ μιὰ ὁλοκληρωτικὴ ἐνότητα—σὲ μιὰν ἐνέργεια ἀκίνησιας—καθὼς τὸ φαντάστηκε ὁ Ἀριστοτέλης.

Ὁ κ. Σκληρὸς γράφει: «Ὅλα τὰ φαινόμενα μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ ζηγήσῃ μὲ δὺς τρόπους: ἢ ὑπάγοντας τα σὲ μιὰ μόνον θεμελιώδη ἀρχὴ ἢ τὸ ἐναντίον αἰετῶν τέτοιες συνυπάρχουσες μαζὶ. Ὅλοι ὅσοι παίρνουν ὡς βάση μιὰ μόνον ἀρχὴ ὀνομάζονται συνήθως: ἀμονισταί, ὅσοι δὺς: διῆσταί». Ὁ κ. Σκληρὸς προγράφει τὸ δὺσῆμα μὰ δὲ μᾶς λείπει τίποτε γιὰ τὸν πολιτισμὸ—δὲν ξέρω ἂν τοὺς ταυτίξῃ—κι ἀπ' ὅτι παρακάτω ἀραδιάζει γιὰ τὸν Κάρολο Μάρξ, ὅτι δηλαδὴ κατ' αὐτόνα «οἱ αἰτίες τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου βρίσκονται ἔξω ἀπ' αὐτόν», ὅτι αἱ αἰτίες εἶναι λόγοι: ὕλικοι, οἰκονομικοί, συμπεραίνω πὼς ὁ κ. Σκληρὸς παραδέχεται τὴ θεωρία τοῦ ὕλικου μονισμοῦ. Ὅμοιο γὰ πὼς δὲν ξεδιακρίνω πολὺ καθαρὰ τὰ γραφόμενά του τί εἶδος μορφή δίνει στὸ μονισμό του—ἂν περιορίζεται στὴν παραδοχὴ ὅτι μόνον ὕλη ὑπάρχει ἢ ἂν ὑπονοῖ καὶ τὸ δόγμα πὼς ἀναγκαστικὰ κ' αἰώνια μιὰ καὶ μόνη ἀρχὴ κανονίζει ὅλα τὰ πρᾶματα καὶ ὅλα τὰ φαινόμενα—ἀδιάφορο ἂν ὁ ἀνθρώπος δὲν τὴν ἔχη ἀκόμα ἀνακαλύψει αὐτὴ τὴν ἴσθια. Ὅμως ἔχω καὶ τὴν ὑπόψια πὼς ὁ κ. Σκληρὸς ταυτίζει τὴν ἀρχὴ τοῦ μονισμοῦ μὲ τὸ νόμο τῆς Ψευδισίας, μὰ δὲ βρίσκω ἀρκετὴ βάση γιὰ νὰ βεβαιώσω ἂν εἶναι ὁπᾶδὸς τοῦ ζετυλιχτικοῦ καθορισμοῦ. Ὅπως κι ἂν εἶναι ἄς ζετᾶσουμε τώρα τὸ θέμα μᾶς ἀνεξάρτητα καὶ δίχως πολεμικῆς.

Ὁ κόσμος, μᾶς λέν, εἶναι ἕνας. Καλὰ. Μὰ πὼς ἕνας; Καὶ πρῶτα μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνας γιατί κάνουμε τὸ ἕνας ὄνομα περιληπτικὸ. Μ' αὐτὸ δὲν εἶναι φυσικὰ παρὰ λεχτικὴ εὐκολία κι ὄχι μιὰν ὑπόσπαση πραγματικὴ. Πραγματικῆς ἐνότητας ὑπάρχουν ὅμως ἀρκετές: βρίσκουμε ἀξάφνη πὼς ὁ τόπος κι ὁ χρόνος εἶναι τέτοιοι τρόποι ἐξακολουθήσεως καὶ πὼς μὲ τὴ βοήθεια τους τὰ χωρισμένα πρᾶματα πού κάνουνε γιὰ μᾶς τὸν κόσμον βασιτοῦνται τὸ ἕνα μὲ τ' ἄλλο καὶ συγκοινωνοῦν ὁλοένα.

Ἐπάρχουνε κι ἄλλοι τρόποι ἡμοδοσιᾶς ἀνάμεσα στὰ πρᾶματα. Ἡ ἐπιστήμη μᾶς δείχνει πὼς τέτοιες σειρὲς ἐπιρροῆς πού μᾶς ἐπιτρέπουνε νὰ δένουμε μαζὶ σημαντικὰ μέρη τοῦ κόσμου εἶναι ἡ βαρῦτητα, ἡ θερμικὴ ἀγωγή, τὸ φῶς. Ὅμως ἐδῶ βρίσκουμε ὅτι πολὺ συχνὰ ἢ ἐξακολουθήση (ἢ ἡμοδοσιᾶ) κόβεται καὶ σταματᾷ, λ. χ. ὅτι μερικὰ σώματα δὲν ἀφίουνε τὸ φῶς νὰ περάσῃ κι ἄλλα τὴ ζέστη. Κ' ἔτσι αὐτοῦ σπᾶνε ὀλότελα ἢ ἀδυνατίζει σημαντικὰ ἢ ἐνότητα τοῦ κόσμου καὶ εἴμαστε τότες ἀνγκασμένοι νὰ παραδεχτοῦμε πὼς κάθε τέτοιο σύστημα ἡμοδοσιᾶς εἶναι ἀληθινὸ κ' ἐνωτικὸ τόσο μόνον ὅσο φτάνει ἢ ἐνέργεια κ' ἐπιρροὴ του.

Ὁ ἀνθρώπος πάντα πασιάζει νὰ ἐνοποιήσῃ τὸν κόσμον ψάχνοντας καὶ ζετρυπώνοντας καινούριους νόμους κι αὐτὸ γιατί κάθε ἐνοποίηση σημαίνει μιὰ εὐκολία γι' αὐτόνα, τοῦ δίνει κάποιο τύπο γιὰ νὰ πιάνῃ τὸν κόσμον μὲ πολλαπλασιαστικὲς ἡμοιομορφίες.

Μὰ δὲν τοῦ στέκει ν' ἀποξέχῃ πὼς ὅσο ἀλήθεια εἶναι πὼς ὁ κόσμος εἶναι ἕνας ἴσχυε κεί πού φτάνει κάθε μιὰ ἐνωτικὴ σειρά, ἄλλο *τόσο εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἕνας ἀπὸ ἐκεῖ πού σταματοῦνε οἱ τέτοιες σειρές.

Ἡ πρὸ σημαντικὴ ἡμοδοσιᾶ πού μονιάζει μῆσα

στὰ πρᾶματα εἶναι ἡ ἐνότητα τοῦ εἶδους. Τὰ πρᾶματα μπαίνουνε σὲ κατηγορίες, συνταιριάζονται σὲ εἶδη. Κι ὅτι βροῦμε ἀληθινὸ γιὰ τὸ ἄτομο ἑνὸς εἶδους τὸ θεωροῦμε ἀληθινὸ γιὰ ὅλα τ' ἄλλα ἄτομα τοῦ ἴδιου εἶδους. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ ἀξίωμα θεμελιώνεται ἡ ἀνθρώπινη λογικὴ. Κ' ἴσως αὐτὸς νὰ εἶναι ὁ πρὸ σπουδαῖος λόγος πού μᾶς φέρνει νὰ λέμε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἕνας. Κι ἀπόλυτη ἡμοδοσιᾶ θὰ βρισκότανε ἂν ἀντικρύζαμε πουθενὰ ἕνα summum genus πού νὰ μποροῦσε νὰ κλείσῃ μῆσα του ὅλα τὰ πρᾶματα. Ὅμως αὐτὸ ἀκόμα νὰ βρεθῇ.

Εἶναι κι ἄλλες ἐνότητες—μερικὲς ὅμως. Ἐνοοῦμε τὴν ἐνότητα τοῦ σκοποῦ καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἐνότητα. Μὰ ἐδῶ ἡ θεωρία τοῦ πολιτισμοῦ ἔρχεται πολὺ πρὸ φυσικὴ ἀπὸ τὸ μονισμό γιατί σκόπιμη ἐπιμονὴ κ' ἱστορικὴ συνέχεια σπᾶνουνε ἀρκετὰ εὐκολα κι ἀνκατεύουνε τὰ συστήματά τους δίχως συνοχή. Συνυπάρχουνε μόνον δίχως νὰ συγκοινωνοῦνε συγκρατητὰ. Καὶ καθὼς εἶπαμε κιόλας παρὰ πάνω μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἕνας μοναχικός καὶ παραφέντης σκοπός, σύστημα, εἶδος, ὅμως τ' ἀποδεικτικὰ πού ἔχουμε στὰ χέρια μᾶς δὲ μᾶς ἐπιτρέπουνε νὰ γνωμοδοτήσουμε δογματικὰ καὶ νὰ βεβαιώσουμε πὼς ἀλήθεια καρτερεῖ μιὰ τέτοια θεμελιώδη ὑπόσπαση κάτω ἀπὸ τὰ τριγύρω μᾶς φαινόμενα.

Τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια μᾶς φανερώθηκε ἕνα καινούριο μεγάλο μονιστικὸ ὄργανο—ὁ ἕνας Γνώστης, ὁ Παντογνώστης. Τὰ πολλὰ ὑπάρχουνε μόνον σὰν ἀντικείμενα τῆς σκέψης του καὶ καθὼς αὐτὸς τὰ γνωρίζει πιάνονται ἀπὸ ἕνα σκοπὸ, συλαξοῦνται σ' ἕνα σύστημα, μιὰν ἱστορία φτεῖνουνε γιὰ κείνο. Ἡ ἐννοια τούτη μιᾶς βλαχκαλιστῆρας νοητικῆς ἐνώσεως στὰ πρᾶματα εἶναι τὸ ἀψηλότερο κατόρθωμα τῆς ἰδεολογικῆς φιλοσοφίας. Μὰ πάλι ξεπετιέται μπροστὰ μᾶς ἡ γνωστὴ μᾶς ἀντιλογία ὅτι ὁ Παντογνώστης μόνον ὑπόθεση μπορεῖ νὰ εἶναι, ἔδωλο ἰδανικοῦ πόθου ὄχι ὅμως καὶ σημερινὴ πραγματικότητα. Καὶ φαίνεται πρὸ σωστὸ ν' ἀκολουθήσουμε τὸν ἐμπειρισμὸ πού περιορίζεται στὰ πρᾶματα ἔτσι πού τὰ ξέρονε σήμερα. Κι ὁ ἐμπειρισμὸς μᾶς λείπει πὼς κάθε τι γίνεται γνωστὸ ἀπὸ κάποιο γνώστη σύγκαιρα μὲ κάτι ἄλλο: μὰ στὸ τέλος μπορεῖ κιόλας νὰ βρεθῇ πὼς οἱ γνώστες θ' ἀπομεινούνε ἀμετάτροπα πολλοὶ καὶ πὼς ὁ πρὸ μεγάλος τους γίνεται νὰ μὴν καταλάβῃ τὸ σύνολο τῆς ζωῆς ἢ κι ἀκόμα νὰ μὴν ξέρῃ πάντα ὅτι, ἔμαθε—γιατί μπορεῖ καὶ νὰ ξεχάσῃ.

Καὶ συμπεραίνοντας θὰ πούμε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἕνας ὅσο ἐμεῖς τότε βρίσκουμε ἄλυσοδεμένο καὶ πὼς δὲν εἶναι ἕνας ὅσο ἐμεῖς τότε βρίσκουμε χωρισμένο. Ἴσως μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης νὰ βρεθῇ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι πολὺ πρὸ ἐνωμένος ἀπ' ὅσο τότε φανταζόμαστε, ὅμως ἡ τωρινὴ μᾶς πείρα δὲ μᾶς δίνει τὴν ἀδεια νὰ προϋποθέσουμε ἀπόλυτη ἐνότητα μὲ κανένα καὶ γιὰ κανένα τρόπο. Κ' ἔτσι μᾶς γίνεται φανερὸ πὼς κι ὁ πρὸ ὕλικὸς μονισμὸς εἶναι ἔθελαν μ' ἀναγκαστικὰ μιὰ μορφή κι αὐτὴ τοῦ μυστικισμοῦ.

Κάμποσο, τὸ φοβοῦμαι, κοπιάσαμε ἀνεβαίνοντας τὰ μεταφυσικὰ κατασάρχα. Ὅμως ἂν κοιτάξουμε τώρα πίσω τὸ ζήτημα ἀπὸ δῶ ψηλά πού στεκοῦμαστε μῆσα στὸν ξεκαθαρισμένο καὶ παγόδροσο ἀγέρα τῆς κριτικῆς, πιθανὸ νὰ μᾶς φανῇ ταιριαζομένη καὶ φωτεινὴ κάποια τέτοια ὑπόθεση: πὼς οἱ διαφορὲς φυσικὲς ἐνώσεις πού βλέπουμε σήμερα τριγύρω μᾶς ἀληθεύουσες μπορεῖ κι αὐτές νὰ σαρκωθῆκανε ζετυλιχτικὰ στὸν κόσμον μὲ τὸν ἴδιον τρόπο πού ζετυλιχτήκανε καὶ τ' ἀνθρώπινα συστήματα γιὰ νὰ θαρραπέψουνε ἀνάγκες ἀνθρώπινες. Μιὰ τέτοια θεωρία θὰ ἔβαζε τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου τοῦ φυσικοῦ σὰν

τέλος κ' ἴσως σὰ σκοπὸ ὄχι ὅμως καὶ σὰν ἀρχὴ αἰώνια προϋπάρχουσα. Κ' ἔτσι μοιάζει σὰν πιδὸ λογικὸ καὶ πιδὸ φρόνιμο—ὅσο βρισκούμαστε ἀκόμα στὸ δρόμο—νᾱ θκαίζοῦμαστε στὸν ἐμπειρικὸ πολιτισμὸ καὶ νᾱ μὴν ξανοιγούμεστε σὲ θεωρίες μονιστικῆς ὅσο συμπαθητικῆς κῑ ἄ μᾶς εἶναι κῑ ὅσο κῑ ἄ γνέφουνε προκλητικὰ πρὸς κάποιον μυστικὸ πόθο ἐνισμοῦ πού φωλεύει στὰ βάθια τῆς ἀνθρώπινης ψυχολογίας. Πρέπει νᾱ μᾶς φαίνεται ἀρκετὸ ἡ γνώση ὅτι ὁ πολιτισμὸς γίνεται νᾱ εἶναι μεταβατικὸς μόνον καὶ πὼς μπορεῖ μετὰ τὴν ὁδήγησή του ν' ἀντικατασταθῇ μιὰ μέρα ἡ μεταφυσικὴ κ' εἰδωλοκρατικὴ ἰδέα τοῦ Ἀπόλυτου μετὰ τὴν πραγματικὴ κλήθειά τοῦ Ὑστατου, τῆς συντελεσμένης Ἐνότητος.

Καλὸ νομίζω θὰ εἶτανε νᾱ μεταφέρω ἐδῶ κ' ἕνα συλλογισμὸ τοῦ Schiller πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Γράφει: «Ἡ ἐνότητα πού ἐμεῖς ξαγκίζοῦμε ἰδεολογικὰ μέσα στὴν πολὺμορφη πραγματικότητα εἶναι ἐνότητα μέσα στὰ πολλὰ κῑ ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ δὲν πρέπει νᾱ τὴν παίρνοῦμε σὰν ὑπόσταση κατηγορηματικὴ γιὰ πιδὸ ἀληθινὰ πραγματικὴ. Ἄν καὶ αὐτὸ γίνῃ, τότε τὸ πρόβλημα τοῦ πὼς σκετίζεται πτὸ ἕνα μετὰ τὰ πολλὰ ἀμέσως κατατάει ἄλυτο κῑ καὶ αὐτὸ μόνον καὶ μόνον γιὰτὶ δίνοντας του μιὰν ὑπαρξὴ ἀναγκαζοῦμαστε σύγκαιρα νᾱ φανταστοῦμε αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ ἀνάλογη κῑ ὁμολογη μετὰ κείνη τῶν πολλῶν. Μ' αὐτὸ δὲ στέκεται ἂν ἡ δούλεψή του εἶναι ἴσια ἴσια νᾱ ἐνώνῃ τὰ πολλὰ. Γιατὶ τότε πρέπει νᾱ εἶναι διαφορετικὸ κῑ ὄχι ἀνάλογο. Ὡστε ἡ ἀνάγκη τοῦ νᾱ ξαγκίζοῦμε τὸ ἕνα σὰν τὸ θεμέλιον τοῦ κόσμου φαίνεται τώρα σὰ νᾱ εἶναι κῑ αὐτὴ μιὰ φαντασιὰ τῆς ἰδίας σειράς καθὼς κείνη πού μᾶς μιλά γιὰ μιὰν οὐσίαν πού βρίσκεται χωμένη πᾶρὸ κάτω ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ πού ὁ Lotze τὴνε ξέδειξε τελειωτικὰ σφαλτῆ».

*
«Ἄς ἐρθοῦμε τώρα στὸ δευτέρον μας θέμα. Ὁ κ. Σκληρὸς μᾶς λέει: «Ἀντικειμενικῶς μόνον ἡ ἐξέλιξη ὑφίσταται ἡ ὅποια μένει ἡ ἰδέα γιὰ ὅλους, γιὰτὶ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ κανένα, ἔχει δικούς της σιδερένιους νόμους, πού σιγὰ σιγὰ ὁδηγοῦν τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τὴ μοιραία στὴν ἐλεύθερη κατάστασή της».

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ λόγια δὲν εἶναι δύσκολον νᾱ συμπεράνῃ κανεὶς πὼς ἡ Ξετυλιξιὰ ἔχει δική της αὐτότελη ὑπόσταση, πὼς εἶναι κάτι χωριστὸ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, πὼς εἶναι ἐπιφανόμενον τυραννικόν, κάτι πού ἀλλάζει τὸν κόσμον ἔτσι πού θέλει κείνον, ἕνας θεὸς κῑ αὐτὸς δίχως ὀλύμπια καταγωγὴ καὶ δίχως ῥάσσα, μὰ θεὸς πάντα ἀπὸ αὐτὸς καὶ μόνος πλάθει τίς μοῖρες καὶ κανονίζει τὰ μελλούμενα.

Κῑ ἀμέσως θὰ δοκιμάσω νᾱ ξαφνίσω τὸν κ. Σκληρὸν λέγοντας πὼς τὴν ἔννοια τῆς Ξετυλιξιᾶς τὴν ἔκανε ὁ ἄνθρωπος καὶ δὲν ὑπάρχει ὄζω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Γιατὶ κῑ αὐτὴ σὰν ὅλους τοὺς ἐπιστημονικούς κανόνες εἶναι κατασκευάσμα τοῦ ἀνθρώπου κῑ ὄχι ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, εἶναι τρόπος μελέτης κῑ ὄχι ἐσωτερικὴ ὄντοσύνη κῑ ἀξίωμα ξηγητικὸ τῆς ζωῆς. Κῑ ἀκόμα πιδὸ μακριὰ θὰ πᾶω λέγοντας ὅτι ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια γιὰ μᾶς δὲν ὑπάρχει. Ὑποκειμενικῶς μόνον ξέρουμε ἀλήθειες.

Τέτοιοι ἀφορισμοὶ θένε καὶ κάποια βᾶσιμη ἀπόδειξη. Καὶ πρῶτα θὰ ξετάσοῦμε τὸ θέμα ἂν ἀλήθεια ἡ ξετυλιξιὰ εἶναι σιδερένιος κῑ ἀπόλυτος νόμος. Καὶ γιὰ νᾱ τὸ δείξοῦμε αὐτὸ θὰ πασισοῦμε νᾱ φανερώσοῦμε ἂν ἄλλη καμιά δύναμη ὄζω ἀπὸ τὴν ξε-

τυλιξιὰ ἐνεργῆ στὴ ζωὴ, ἂν αὐτὴ ἡ δύναμη εἶναι μηχανικὴ γιὰ θεληματικὴ, κῑ ἂν πάλι τὸ δευτέρον ἀληθεύῃ θὰ ἔχοῦμε νᾱ δοῦμε ἂν ἡ θεληματικὴ αὐτὴ ἐνέργεια εἶναι ἀπὸ τίς πνευματικῆς κατηγορίας πού ξέρουμε ἢ ἂν πρέπει νᾱ τὴνε βασίσουμε σὲ καμιά ὑποθετικὴ τηλεολογικὴ ἔννοια ἄλλου εἶδους.

Ὁ Δαρβίνος θέλησε νᾱ δείξῃ πὼς οἱ συναρμογῆς κ' οἱ συνακόλουθες μεταλλαγῆς στὸ ζωικὸ κόσμον εἶναι καὶ δυνατῆς καὶ πιθανῆς δίχως γι' αὐτὸ νᾱ χρειάζεται νᾱ παραδεχτοῦμε τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ἀνεξάρτητης θέλησης πούθκ ἐπιβλέπῃ τὸ μηχανισμό τῆς συναρμογῆς. Γιὰ νᾱ τ' ἀποδείξῃ αὐτὸ εἶχε νᾱ προϋποθέσῃ δύο πράγματα:

1) Τὴν ὑπαρξὴ ἀλλαξοσύνης στοὺς ζωικούς ὀργανισμούς, καὶ

2) Τὸν πόλεμον συναμεταξύ τους πού κάνει τοὺς πιδὸ κατάλληλους νᾱ ἐπιζήσουν καὶ πού σύνωρα ξεκαθαρίζει τοὺς πιδὸ ἀκατάλληλους.

Παραδέχτηκε κιόλας πὼς ἡ ἀλλαξοσύνη τῶν ὀργανισμῶν εἶτανε τέτοιας λογῆς ὥστε νᾱ αἰτιολογῆ τυχερῆς ἀλλαγῆς πρὸς κάθε μορφή καὶ πὼς οἱ αἰτίες τῆς ἀλλαγῆς δὲν εἰσοῦσαν ἕνα εἶδος ἀλλαγῆς ἀντὶς ἄλλο. Μ' ἄλλα λόγια βᾶσιστηκε στὴν ὑπόθεση πὼς ἡ φύτη γεννοβολᾶ ἀναριθμητῆς ἀλλαγῆς κάθε λογῆς κῑ ὅτι ἀπ' αὐτῆς μερικῆς—πολὺ λίγης—συναρμόζονται μετὰ τοὺς τριγύρω ὄρους τῆς ζωῆς. Ὁ πολὺ πιδὸ μεγάλος ἀριθμὸς τους δὲν προσαρμονίζεται κ' ἔτσι χάνεται δίχως διαδοχῆ. Ἡ Φυσικὴ Ξεχωρισιὰ ξεδιαλέγει τοὺς συναρμοστικούς ἀπὸ τοὺς ἀνάρμοστους τύπους κ' ἔτσι κατατᾶ οἱ ὀργανισμοὶ νᾱ ξειδικεύονται ὁλοένα καὶ νᾱ συνταιριάζονται μετὰ τοὺς ὄρους τῆς ζωῆς. Τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι καθαρὰ μηχανικὸ καὶ δὲν προϋποθέτει καμιά διανοητικὴ ἐνέργεια. Ὅμως ἐδῶ ξεφυτρώνουνε ἀντιλογίες:

1) Γιατὶ κ' ἡ διανοία νᾱ μὴ συντελῆ κῑ αὐτὴ στὸ νᾱ ἐπιζοῦνε οἱ πιδὸ ζυνοὶ, οἱ πιδὸ θεληματικοὶ; Εἶναι βέβαιον πὼς γιὰ μᾶς—κ' ἴσως γιὰ ὅλα τὰ ζῶα, μὰ πάντα γιὰ τ' ἀνώτερα—ἡ διανοητικὴ ἐνέργεια εἶναι πηγὴ συναρμογῆς. Εἴμαστε σιγούροι πὼς δὲν εἴμαστε ὅλους διόλου αὐτόματα. Ἐχοῦμε συνείδηση καὶ μᾶς φαίνεται πὼς ἔχοῦμε καὶ θέληση. Μὰ κῑ ἂν παραδεχτοῦμε πὼς ἀλήθεια εἴμαστε αὐτόματα—κατὰ τὴ θεωρίαν τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ—μιὰ παράξενη δυσκολία βγαίνει στὴ μέση βᾶσιμένη κῑ αὐτὴ ἴσια ἴσια πάνω στὸ δαρβινικὸ ἀξίωμα. Ἄν, καθὼς λέν, ἡ διανοία δὲν ἔχει ἐπιζήσιμη ἀξία, ἂ δηλαδὴ δὲ συντελῆ στὴν προκοπὴ τῆς συναρμογῆς, πὼς ἔλαχε καὶ μέστωσε τόσο; Κατὰ τὴ δαρβινικὴ θεωρίαν μόνον ἐπιζήσιμες ιδιότητες στεριώνονται καὶ μεγαλώνουν. Κ' ἡ διανοία γιὰ νᾱ ζῆσῃ καὶ νᾱ θειρέψῃ τόσον φαινομενικὰ πρέπει δίχως ἄλλο νᾱ ἔχῃ τέτοια ἀξιοσύνη.

2) Τὸ δευτέρον μας ρῶτημα στέκει ἂν ἀλήθεια ἡ ἀλλαξιὰ εἶναι ἀπροσδιόριστη καὶ τυχερὴ καθὼς τὴνε βᾶφτισε ὁ Δαρβίνος. Δὲν ξέρουμε τάχα τίποτε γιὰ τίς αἰτίες τῆς; Ἀπὸ πού νᾱ ἔρχονται οἱ ἀλλαγῆς, πὼς φανερώνονται; Εἶναι στ' ἀλήθειαν τῆς τύχης γεννήματα ἢ μήπως δουλεύῃ καὶ δῶ κάποιος νόμος ψηλότερος κῑ ἀπὸ τὴν ξετυλιχτικὴ ξεχωρισιὰ; Αὐτὰ ὅλα μᾶς τ' ἀφίνει ἀναπάντητα ὁ δαρβινισμός.

Τὸ οὐσιαστικὸ πού θὰ σημειώσοῦμε τώρα εἶναι πὼς ἡ δαρβινικὴ προϋπόθεση τῆς ἀπροσδιόριστης ἀλλαγῆς εἶναι δικαιολογημένη ὅσο τὴν ἔνοοῦμε σὰν ὄργανον μεθοδολογικὸ γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ γιὰ τὸ δούλεμα τῆς θεωρίας τῆς Φυσικῆς Ξεχωρισιᾶς. Ὅμως ἔχοῦμε τὸ δικαίωμα νᾱ ρωτήσοῦμε ἂν ἀντιφγγίξῃ πραγματικὴ ἀλήθεια.

Ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐργασία πού μπῆκε στὸ σκαρὶ τὰ τελευταῖα τούτα χρόνια ἔχει φανερωθῆ ὅτι μερικῆς ἐπιπορῆς (πὺ πρῶτος ὁ Lamarck τίς ἀγνάντεψε) ἀναγκαστικὰ ἐνεργοῦνε καὶ στὸν ἀριθμὸ καὶ στὸ χαραχτήρα κάθε ἀλλαγῆς. Οἱ ζωντανὸ ὀργανισμοὶ μένουνε πάντα ὑπάκουοι στοὺς γενικούς φυσικούς καὶ χημικούς νόμους κ' ἔτσι αὐτοὶ ἐμποδίζουν τὸ ἀπροσδιόριστον τῆς ἀλλαγῆς. Εἶναι κιόλας πολὺ πιθανὸ πὼς προκαλοῦνε ὀρισμένα ἀποτελέσματα στοὺς ὀργανισμούς κ' ἔτσι προσδιορίζουνε ὀρισμένη σειρά στὴν ἀλλαξιὰ. Βλέποῦμε ἄξαφνα πὼς ὁ νόμος τῆς βεβρύτητας δὲν ἀφίνει τοὺς γήινους ὀργανισμούς νᾱ ξεπεράσοῦνε κάποιο μέγεθος· τὸ ἴδιον περὶπου τυχαίνει καὶ μετὰ τὴ θερμοκρασίαν.

Ἄν ὅλ' αὐτὰ μᾶς φανοῦνε σωστὰ τότε λογικὸ μᾶς ἔρχεται νᾱ ποῦμε πὼς ἡ βασιλεία τοῦ νόμου τῆς Φυσικῆς Ξεχωρισιᾶς δὲν εἶναι ἀποκλειστικὴ καὶ πὼς ὁ νόμος αὐτὸς δὲν εἶναι ἄξιος νᾱ ξεγησῇ κάθε τί κῑ ὅτι δὲν ἀποτελεῖ τὸν κατάλογον τῶ συντελεστώνων πού εἶναι λογικὰ παραδεκτοὶ στὴν ὀργανικὴ ξετυλιξιὰ.

Μερικούς τέτοιους συντελεστῆς ξεχωριστοὺς ἀπὸ τὴ Φυσικὴ Ξεχωρισιὰ τοὺς παραδέχονται καὶ οἱ Ἰνδοὶ οἱ Δαρβινιστάδες—καθὼς τὸ γεωγραφικὸ ἀπομονάχισμα, τὴ φυλογενικὴ ξεχωρισιὰ, τὴν κληρονομικὴ ἐνέργεια τῆς χρήσης καὶ τῆς ἀχρησίας. Ἄλλους πάλι καθὼς τὴν ἀισταντικότητα τῶν ὀργανισμῶν καὶ τίς συνειδητῆς τοὺς ἐνεργείες γιὰ νᾱ πετύχουνε δικούς τους σκοπούς, δὲν τοὺς ἀναγνωρίζουνε μὰ τοὺς νομίζουνε ἄξιους νᾱ συζητηθοῦνε. Ὅμως τί ρόλον τέτοιοι συντελεστῆς ἀληθινὰ παίζουνε στὴν ἱστορίαν τῶν ὀργανισμῶν εἶναι θέμα πού δὲ δικάστηκε ἀκόμα καὶ δὲν μπορεῖ νᾱ καθορισθῇ ἀπὸ σήμερα. Φτάνει γιὰ τὸ ἐπιχειρηματὸς μᾶς ἡ ἀναγνώριση πὼς δὲν εἶναι μεθοδολογικὰ ἀπαράδεχτοι.

Ἀπὸ δῶ προχωροῦμε σὲ κάτι γενικώτερον. Τοῦλοῦμε νᾱ ποῦμε ὅτι ὁ Δαρβινισμὸς ἴσια ἴσια δὲν ἀποδείχνει τὸ κύριον σημειον—τὴν Ὀργανικὴ Ξετυλιξιὰ. Οἱ δαρβινικοὶ συντελεστῆς ξεχωρίζουνε μερικὸς ὄρους πού παρακλοῦθοῦνε τὴν ξετυλιξιὰ τῶν ὀργανισμῶν, ὅμως μέσα τους δὲν ἔχουνε τίποτε πού ἀναγκαστικὰ νᾱ αἰτιολογῆ τὴν ξετυλιξιὰ. Τὸ μόνον πού λένε εἶναι πὼς ἡ Φυσικὴ Ξεχωρισιὰ εἶναι γενικός ὀρος πού κλείνει μέσα του κάθε ζωικὸ φαινόμενον εἴτε ξετυλιγεται εἴτε ὄχι. Μπορεῖ νᾱ ἐφαρμοστῆ σὲ εἶδη πού ἀλλάζουνε καθὼς καὶ σὲ εἶδη πού μένουνε ἐσάλευτα. Ἡ ἐνέργεια τῆς Φυσικῆς Ξεχωρισιᾶς δὲν ἔχει ἀναγκαστικὸ ἀκολουθημα ὅτι ἀνεξαιρέτα κάθε ζωικὸς τύπος θὰ μεταμορφωθῇ. Ἐχοῦμε τὸ παράδειγμα ἐνός μικροῦ ἀριθμοῦ ὀργανισμῶν καθὼς τὸ Νευτίλον, τὴ Lingula, τὸ γένος Foraminifera, πού δὲν ἀλλάξανε ἀπὸ τοὺς πρωτινοὺς γεωλογικούς καιρούς. Καὶ γενικώτερα μπορεῖ κανεὶς ἴσως νᾱ γνωμοδοτῆσῃ ὅτι τὸ πιδὸ συνηθισμένον ἀποτέλεσμα τῆς Φυσικῆς Ξεχωρισιᾶς εἶναι ἡ σταθεροσύνη τοῦ εἶδους κῑ ὄχι ἡ ξετυλιξιὰ.

Τὸ ἐπιχειρηματὸς μπορεῖ νᾱ τραβῆξῃ ἀκόμα πιδὸ μπροστὰ δείχνοντας πὼς ὄχι μόνον προδευτικὴ ξετυλιξιὰ μὰ καὶ ξεφυλισμὸς παρυσιαζεται στὴ ζωὴ μετὰ τὴ βεβρύτητα πάντων τῆς ἀλλαξοσύνης καὶ τῆς Φυσικῆς Ξεχωρισιᾶς. Εἶναι ἀρκετὰ φανερό πὼς στὸ σύνολον ἡ ζωὴ ἔδειξε πρόδο· ὅμως αὐτὸ πού θέμε νᾱ νᾱ τονίσουμε εἶναι πὼς πρόδο καὶ πισογύρισμα μαζί δουλεύουνε κατω ἀπὸ τὴν πατριαρχεικὴ εὐλογία τοῦ νόμου τῆς Φυσικῆς Ξεχωρισιᾶς. Πὼς λοιπὸν ἐμεῖς νᾱ λέμε ὅτι χρωστοῦμε τὸ καλητέριμα στὴ Φυσικὴ Ξεχωρισιὰ καὶ νᾱ τῆς δείξοῦμε τυφλὴ πίστη;

Πιο σωστό πρέπει να μ'ε φαίνεται το συμπέρασμα πως οι ειδικές αλλαγές που πλάσανε με τον καιρό τις σημερινές ζωικές μορφές δεν είναι δυνατό να εχουμε για αίτια ένα νόμο ανάλλαχτο κάθε ζωής: πρέπει να τήνε βρούμε την αίτια σε δυνάμεις που ίσως να μη δουλεύουνε εξακολουθητικά μα που μεταχειριστήκανε σαν οργανό τους τη Φυσική Ξεχωρισιά. Κ' έτσι ξεκαθαρίζεται η έννοια πως χρειάζεται να υποθέσουμε στη ζωή κάποιο συντελεστή άλλο κοντά στη Φυσική Ξεχωρισιά. Μερικοί προτείνουνε την ύπαρξη κάποιας πνευματικής αρχής κι ο Δαρβινισμός ύστερα από την κριτική που του κάναμε δε, μπορεί βέβαια ν' αποκλείση μια τέτοια υπόθεση, όμως είμαστε πρόθυμοι να τ' υπολογήσουμε πως η επιστήμη ακόμα δεν άπαντησε την απόδειξη ούτε καν τ' άχνάρια της παρουσίας καμιάς τέτοιας αρχής.

Άλλος ένας λογικός περιορισμός του Δαρβινισμού είναι ακόμα πιο θεμελιώδης. Είδαμε πως ο Δαρβινισμός δε μ'ε δίνει καμιά θεωρία για την αρχή της αλλαγής, πως ούτε φέρνει αναγκαστικά στη μεταλλαγή των ειδών, πως ούτε υπονοεί την καλύτερη της συναρμογής ούτε μπορεί να ζηγήση το φαινόμενο της πρόοδος. Μα πάρα πέρα και παρά πάνω απ' όλ' αυτά δεν ζηγεί και την αρχή της συναρμογής. Λίγη συλλογή θα μ'ε φωτίση να δούμε ότι χρειάζεται να προϋπάρχη ένα κάποιο ποσό συναρμογής προτού αρχίση να δουλεύη ο νόμος της Φυσικής Ξεχωρισιάς. Μ' άλλα λόγια πρέπει πρώτα να υπάρχουν οι κατάλληλοι π'ε γίνη δυνατό να ξεχωριστούνε και να επζήσουνε οι πιο κατάλληλοι. Για να γίνη ξεδιαλεγχός ανάγκη να υπάρχουν οργανισμοί κ' ένας οργανισμός για να ζή χρειάζεται να είναι κιάλας συναρμοσμένος με τους όρους της ζωής. Καθώς άλλαζον όμως οι όροι της ζωής βλέπουμε ότι μερικοί οργανισμοί έχουνε την αξιοσημνη να συναρμόζονται με τους νέους όρους και πάλι πως άλλοι δεν την έχουνε άρκετη ή και καθόλου κ' έτσι χάνονται από το πρόσωπο του κόσμου. Αυτόνα το μηχανισμό τότε στολίζουμε με τ' όνομα Φυσική Ξεχωρισιά, όμως τ' όνομα δε μ'ε φανερώνει γιατί μερικοί οργανισμοί να είναι πιο έζιοι από άλλους στο να συναρμόζονται σε άλλαγμένους όρους ζωής.*

Κι αν τώρα κοιτάξουμε σπουδαστικά τη σκάλα της ζωής θα παρατηρήσουμε πως τότε μόνο βρίσκουμε ουσιαστική οργανική καλύτερησα φτάσουμε σε οργανισμούς που φανερώνουνε την ύπαρξη διανοητικής δυνάμεις. Μόλις παρουσιαστούνε όντα που έχουνε μπροστά τους σκοπούς, που καταλαβαίνουνε τί γι' αυτούς είναι καλό κι ωφέλιμο, που θυμούνται και στοχάζονται, που πλάθουνε ιδανικά καλύτερης ζωής, άμείσως βλέπουμε να θεμελιώνεται και να ενεργή μια τάση, σκεδόν ίσως μια έξουσία, που θέλει όχι μόνο τη ζωή όπως βρίσκεται και είναι, μα καλύτερη, πιο γεμάτη, πιο ξετυλιγμένη.

Ίσως να ερωτηθῆ—και ποιά είναι; τέλος του Δαρβινισμού η αξία; Θ' απαντήσουμε: Η αξία του στέκεται στο ό,τι θεμελιώσε μια για πάντα τη γενική και σημαντική αλήθεια πως η Φυσική Ξεχωρισιά είναι όρος της οργανικής ζωής. Καθώς όμως το δείξαμε και παραπάνω ο Δαρβίνος, έκανε μια τολμηρή απαίτηση για να καταφέρει να συμπιάση αυτήνη την αλήθεια. Ξεμονάχιασε δηλαδή το συντελεστή—τη Φυσική Ξεχωρισιά—που ήθελε να μελετήση και σύγκαιρα έκανε την υπόθεση πως όλοι οι άλλοι συντελεστές μένουν ούδετεροι και βουβοί. Μα

έτσι και τ' αποτέλεσμα μιας τέτοιας μελέτης καταντῆ κι αυτό μιαν αφαιρεμένη έννοια.

Άς το πούμε κι αλλιώς γιατι αυτό είναι το κεντρικό σημείο που θέμε να φωτίσουμε. Για ν' αποφύγη ο Δαρβίνος τις δυσκολίες που θά τον κουτουλούσανε αν παραδεχότανε από μιας αρχής πως ύπάρχει κάποια όρισμένη τάση αλλαγής, προτίμησε να προϋποθέση ότι γενικά η αλλαγή δεν παίρνει κανένα όρισμένο δρόμο, κι όχι μόνο αυτό μα πως κιάλας οι άπροσδιόριστοι αλλαγείς είναι και τυχεροί. Μ' άλλα λόγια πήρε την απόφαση να μην εξετάση από που έρχονται οι αλλαγείς. Δεν τον κατηγορούμε γι' αυτό γιατί σαν η ανάλυση γίνεται προσεχτικά τέτοιοι κανόνες—περισπωτικοί της αλήθειας—εφαρμόζονται άρκετά καλά και στα πράγματα. Ως τόσο δεν πρέπει να ξεχνούμε πως η θεμελιώδης βάση του Δαρβινισμού εΐτανε αρχικά μεθοδολογική, δηλαδή τέτοιας λογής άπλοποίηση των πραγμάτων που να βοηθῆ την ανάλυση και να ευκολύνη τους συλλογισμούς. Όλες οι επιστήμες καθημερινά μεταχειρίζονται αυτή την τέχνη και για να κάνουμε το νόημα μας πιο φανερό θ' αναφέρουμε κι άλλο παράδειγμα παρμένο από την πολιτική οικονομία.

Η οικονομολογική επιστήμη βασίζεται στην προϋπόθεση του οικονομικού ανθρώπου—δηλαδή προϋποθέτει: 1) ότι ο άνθρωπος είναι άπόλυτα δουλετής, ότι κανενός είδους συγκίνηση δεν τον ξετραβά από τη δουλειά του.—2) ότι είναι άπόλυτα ξυπνός, ότι πάντα ξέρε: τα πιο αποτελεσματικά μέσα για το σκοπό του, ότι πάντα βγαζει από τη δουλειά του την πιο μεγάλη ωφέλεια που γίνεται, και 3) ότι είναι άπόλυτα εγωιστής και πως κανενός είδους συλλογή δεν έχει τη δύναμη να τον εμποδίση να εΐναι παντού και πάντα τέλεια πλουτοφόρα μηχανή.

Η άπλοποίηση αυτή σταθηκε πολύ χρήσιμη για να μελετηθούνε τα οικονομικά φαινόμενα στις κοινωνίες, όμως κι αυτή μένει μια μεθοδολογική υπόθεση και δεν είναι σωστό να της δώσουμε το δικαίωμα να καθιερώση την πολιτική, οικονομία σαν πραγματική αλήθεια. Οι περισσότεροι κοινωνιολόγοι ως τόσο το ξέχασαν αυτό και με βάση ένα φάντασμα—τον οικονομικό άνθρωπο—συνεφαστήκανε μέσα σε κοσμοσώτρες μ' άπλερες κοινωνικές θεωρίες. Και τυχαίνει σ' όλες τις επιστήμες ν' άπολησημονούνε οι σοφοί πως όλες αυτές οι προϋποθέσεις είναι μεθοδολογικές και πως δεν είναι αναγκαστικά αληθινές επειδή σταθήκανε βολικές για να μελετήσουμε τα πράγματα. Η επιστημονική ειδωλολατρεία εδώ έχει την πηγή της.

Η αφαιρεμένη έννοια του οικονομικού ανθρώπου είναι κιάλας καλό παράδειγμα για να δούμε σε τί αποτελέσματα μ'ε σπρώχνουνε κάποτε οι άκρισιες και τα βιαστικά της πίστης. Φτάνει και μια ματιά να ρίξουμε γύρω μας για να ξαφριστούμε με το κκκό που προξήνησε το είδωλο του οικονομικού ανθρώπου. Ξεχαρβαλώνει όλοένα την πολιτική και κοινωνική συνοχή και ξεριζώνει κάθε ήθική νομοθεσία. Κι άθελα γίνεται η αίτια αντίδρασης που κατακυλά προς τον επαναστατικό σοσιαλισμό.*)

*) Θα σημειώσω εδώ και μιαν άλλη άπορία μου. Ο κ. Σκληρός μ'ε δέξει πως η Ξετυλιγιά έχει σιδερένιους νόμους και πως οδηγεί την κοινωνία από τη μοιραία στη λεύτερη κατάσταση της. Μα πως μπορούμε να σταθούμε μαζί η σιδερένια Ξετυλιγιά κ' η λεύτερη κοινωνία; Μήπως η Ξετυλιγιά σταματῆ σά γίνη η κοινωνία λεύτερη ή μήπως ο όρος «λευτεριά» δεν είναι άκριβολογία; Κι αν πάλι κ' η λεύτερη κοινωνία είναι κι αυτή κάτι μοιραίο και σιδερογεννημένο γιατί να γαλούμε τα κεφάλια μας με τόσες πολε-

Το πόρισμα της κριτικής μας βγαίνει τώρα ζτ' ο Δαρβινισμός, καθώς όλοι οι μηχανικοί νόμοι της Ξετυλιγιάς, αρχίζοντας από το νόμο του Spencer για την ξεειδίκεψη, σταματύνε στο ίδιο σημείο—στην άποτυχία τους να ζηγήσουνε το ιστορικό κινούμενο της πρόοδος. Κ' έτσι βρισκόμαστε μπροστά σε δίλημμα—ή πρέπει να παραδεχτούμε την ύπαρξη κάποιου άγνωστου μηχανικού νόμου της ξετυλιγιάς που να μ'ε αιτιολογή την πρόοδο ή πρέπει να καταφύγουμε στην πεποίθηση πως η διανοητική ενεργεια συμπιάνει στη μόρφωση των νόμων της ζωής και πως δεν είναι ίσως κι άπίθανο να κρύβεται μέσα στη φύση κάποιος τηλεολογικός σκοπός.

Ο καθένας μπορεί να διαλέξη δε, τι προτιμῆ. Και θα προτιμήση το πρώτο ή το δεύτερο κατά την ιδιουσυχρασία του—αν είναι σκληρόμυαλος θα πάη με το μηχανικό εμπειρισμό, αν είναι μαλακόμυαλος θ' άκκουμπήση στην τηλεολογική πίστη.

*

Από δω μ'ε ανοίγεται ο δρόμος προς το γενικώτερο θέμα της Αλήθειας.

Οι περισσότεροι συνηθίζουνε να φαντάζονται την αλήθεια σαν κάτι αντικειμενικό κι άμετάβλητο κι ο πιο κοινός όρισμός της είναι: αλήθεια = συμφωνία ή αντίστοιχία ή συνταξίση της ιδέας με την πραγματικότητα. Κι αφήνοντας άλάργα την εξέταση της έννοιας της πραγματικότητας θα πάμε ίσια στο ρώτημα—Πως θα γνωρίσουμε αν η αλήθεια ταίριαζή για συμφωνή με το πραγματικό αντικείμενο; Για να δικάζουμε αυτό το ρώτημα πρέπει να μπορούσαμε να παραβάλουμε την «ιδέα» και την «πραγματικότητα» και να τις αντικρίσουμε την καθε μια χωριστά από την άλλη. Όμως αυτό φαίνεται άδύνατο.

Υπάρχουνε κι άλλοι όρισμοί της αλήθειας όμως για ν' αποφύγω μακρίους μεταφυσικούς συλλογισμούς θα περιοριστώ ν' αναφέρω μόνο την έννοια που δίνει σήμερα στην αλήθεια η κριτική του πραγματισμού. Οι πραγματιστές λένε πως αλήθεια είναι τ' ωφέλιμο, το αποτελεσματικό, ό,τι δηλαδή η πραχτική πείρα μ'ε δείχνει ότι μπορεί να δουλέψη. Κι αλλιώς—άληθινές ιδέες είναι κείνες που μπορούμε ν' αφομοιώσουμε, να ξακριβώσουμε, να συμπαραστήσουμε και να βρούμε ωφέλιμες στην εφαρμογή.

Στο σχολείο μάθαμε ότι η αλήθεια προϋπάρχει και ότι ο άνθρωπος τήνε βρίσκει. Ο πραγματιστής λέει—όχι, δεν ξέρούμε αν η αλήθεια προϋπάρχη. Αυτό που ξέρούμε είναι πως ο άνθρωπος φτιάχνει αλήθειες, δηλαδή νόμους που έχουνε αξία για τη δική του ζωή. Όλες οι αλήθειες του είναι ξετιμησες αξίας και πλάθονται με την πείρα. Κι όχι μόνο πλάθονται από τον άνθρωπο μα κι άλλαζονται απ' αυτόνα με τον καιρό. Καινούριες παρατηρήσεις τότε φέρνουνε να βρίσκη καινούριες αλήθειες κι αυτές πάλι τον αναγκάζουνε ν' αλλάζη και να ξαναταϊριάξη ολάκερο τον όγκο των αληθειών που έχει μαζέψει.

μικες και να σκοτωνόμαστε στον άγωνα της ζωής; Δεν είναι καλύτερο να σταμάσουμε τα χέρια μας και ν' αφήσουμε αυτούς τους περίεργους νόμους της Ξετυλιγιάς να μ'ε κάνουν δε, τι θένε; Κ' ίσως όλη μας η διαφορά εδώ να είναι, γιατί εμείς πιστεύουμε πως ο άνθρωπος είναι κι αυτός νόμος της φύσης, πως όσο η φύση ενεργεί πάνω του άλλο τόσο κι ο άνθρωπος ενεργεί πλάθοντας τη φύση. Το ξέρούμε πως αυτό δεν είναι άκμα άποδειγμένο επιστημονικά, μα κάθε φιλοσοφία χρειάζεται κατά βίθος κάποια πίστη—κ' οι πιο σκληροί επιστήμονες σε μια πίστη κι αυτοί βασίζονται, δηλαδή τον κόσμο τον αντικειμενικό.

κιάλας. Και δώ εφαρμόζεται πάλι ο νόμος της ξεχωριστάς γιατί ο άνθρωπος κείνος τίνος αλήθειες φυλάγει και θησαυρίζει πού τις βρίσκει ωφέλιμες γι' αυτόν, δηλαδή μένουν υποκειμενικές—μέ χαραχτήρα όμως γενικό πάντα γιατί το ξεδιάλεγμα δέν τό κάνει μόνο τό άτομο μέ κ' ή κοινωνία.

Και νά μή νομίση κανείς πώς μία τέτοια θεωρία άνοίγει τήν πόρτα σέ κάθε ιδιοτροπία και κάθε φαντασία. Είναι ίσια ίσια πολύ δύσκολη. Από τήν μία μεριά τήνε βαστά τό σύστημα τών αλήθειών πού στά περασμένα ξεστράγγισε ο άνθρωπος από τή ζωή και από τήν άλλη τήνε περιορίζουν τά φαινόμενα του τριγύρω κόσμου μελετημένα πάντα μέ τούς μεθοδολογικούς νόμους τής επιστήμης—δηλαδή τήν κοινωνική ωφέλεια—και όχι παρατημένα στά καπρίτσια τής ιδιωτικής ιδεολογίας ή τρέλλας.

Αν ποτέ οι αλήθειες όλες συνενωθούν σέ μίαν αλήθεια πού νά συνταυτίζεται μέ τήν πραγματικότητα τότε θά βρεθῆ κ' ή αντικειμενική αλήθεια. Ίσαμε τότες όμως μόνο πάτημα έχουμε τις υποκειμενικές αλήθειες και τίποτε παρά πάνω.

Κ' έτσι γίνεται φανερό πώς ο πραγματισμός βλέπει τήν απόλυτη αλήθεια μπροστά ενώ οι παλιές θεωρίες τήνε φαντάζονται πίσω αιώνα και προϋπάρχουσα και χωριστή από τόν άνθρωπο.

Τό πρακτικό συμπέρασμα πού πρέπει νά ξεσηκώσουμε είναι πώς οι αλήθειες αλλάζουν και ξετυλίγονται, πώς κ' οι νόμοι τής φύσης (δικά μας έπινοήματα και αυτοί γιά δικούς μας σκοπούς) δέν είναι άσάλευτοι μέ πώς και αυτοί δλοένα γίνονται. Κι αυτό θά σταματήσει πολλών ίσως τή δογματική δομή και θά εύκολήν τό θεμέλιωμα κάποιου κριτικού δισταγμού και θά μέν βεβηθή νά συνηθίσουμε τήν ιδέα πώς κάθε γνώση είναι πρόσκαιρη και δικτατική.

Νομίζω χρέος μου νά τό ξαναπώ εδώ πώς τό άρθρο του κ. Σκληρού εΐτανε μάλλον ή πρόφραση παρά ή αίτια πού μ' έσπρωξε νά ξαναχτώ σέ μεταφυσικά προβλήματα. Δέν ξέρω καλά καλά ποιές είναι οι ατομικές του γνώμες και μόνο μερικά σημάδια μέ δδηγήσανε νά συμπεράνω πώς ίσως και αυτός νά παραδέχεται τήν κοινή θεωρία πώς οι νόμοι τής επιστήμης είναι άλάθευτοι και άσάλευτοι. Κ' έλπίζω πώς τούτο μου τό άρθρο θά βοηθήση τήν προσπάθεια μερικών άλλων φίλων μου πού κιάλας πασίαν να δείξουν ότι όσο ξελογάζει ο κοινός νους από τήν έπιστήμη άλλο τόσο μακραίνει κ' ή επιστήμη από τήν κριτική φιλοσοφία.

Αθήνα 3. 3. 08.

ΠΕΤΡΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έντοκοι καταθέσεις

Η Έθνική Τράπεζα δέχεται εντόκους καταθέσεις εις τραπεζικά γραμμάτια και εις χρυσόν, ήτοι εις φράγκα και λίρας στερλίνας άποδοτέας εις ώρισμένην προθεσίαν ή διαρκείας.

Αί εις χρυσόν καταθέσεις και οι τόκοι αυτών πληρώνονται εις τό αυτό νόμισμα, εις 8 έγένετο ή κατάθεσις εις χρυσόν ή δι' έπιταγής όψεως (chéque) έπί του έξωτερικού κατ' έπιλογήν του όμολογιούχου.

Τό κεφάλαιον και οι τόκοι τών όμολογιών πληρώνονται εν τώ Κεντρικώ Καταστήματι και τή αίτίσει του καταθέτου εν τούτ' Υποκαταστήματι τής Τραπεζής.

Τόκοι τών καταθέσεων.

Table with 2 columns: Duration (1 1/2, 2, 2 1/2, 3, 4 months) and Interest rate (6, 1, 2, 4, 5 percent).

Αί όμολογιαί τών εντόκων καταθέσεων εκδίδονται κατ' έκλογήν του καταθέτου όνομοεικεί ή άνωνομοί.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ 29 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1908

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ

Main financial table showing assets and liabilities for the National Bank of Greece as of Feb 29, 1908. Columns include 29 Φεβρουαρίου 1907 and 31 Ιανουαρίου 1908. Rows list various types of deposits, loans, and securities.

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ

Main financial table showing capital and reserves for the National Bank of Greece as of Feb 29, 1908. Columns include 29 Φεβρουαρίου 1907 and 31 Ιανουαρίου 1908. Rows list capital, reserves, and other financial items.

ΣΤΟΥ «ΝΟΥΜΑ»

τό γραφείο(δρόμος Ζήνωνας2 (πουλιούνται ΜΙΑ ΔΡΑΧΜΗ τό ένα και 1,25 φρ. χρ. γιά τό έξωτερικό, τάκόλουθα βιβλία του ΨΥΧΑΡΗ «Τό νειρο του Γιαννίτζη» — του ΠΑΛΛΗ «Ηλίας και Φεγγάρι»—του ΦΩΤΙΑΔΗ «Τό γλωσσικό ζήτημα και ή Έκπαιδευτική μας αναγέννηση» — του ΒΦΤΑ-ΛΙΩΤΗ «Ιστορία τής Ρωμοσύνης», «Μαζώγτρα και Βρουκλάκας» και «Νησιώτικες Ίστερίες»—του Δ. ΤΑΝΤΑΛΙΔΗ «Οί σκιές μου»—του ΠΑΝΤΕΛΗ ΧΟΡΝΑ τό «Ανεγείμητος (δράμα)—του ΗΑΙΑ ΣΤΑΥΡΟΥ «Θρησκεία και Πατριδα» —του ΣΤΕΦ. ΡΑΜΑ «Τά Πιλιά και τά Κιτιούρια» —του Γ. ΑΒΑΖΟΥ «Η ματιά»—του Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ «Ζωωτανολογία και πεθαμένοι» και «Ο Άσωτος» (δράματα)—του ΔΟΓΓΟΥ «Δάφνης και Χλόη» (μεταφρ. Βουτιερ(δη)—του ΕΥΡΥΠΙΔΗ «Η Μήδεια» (μεταφρ. Περγαλιτή)—του ΣΟΦΟΚΛΗ «Ο Αίας» (μετάφρ. Ζήσιμου Σίδερη). Η ΙΛΙΑΔΑ μεταφρασμένη από τόν Άλέξ. Πάλλη όρ. 2 και φρ. χρ. 2 1/2 γιά τό έξωτερικό.

Ο Διευθυντής του Λογιστηρίου Π. Α. ΚΟΥΤΣΑΛΕΗΣ

Ο ΑΘΡΩΠΙΝΟΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ τής κ. Άλεξάντρας Παπαδόσκου, χρυσοδεμένος, όρ. 1 1/2 και φρ. χρ. 2 γιά τό έξωτερικό. Του ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ «Γαμβοί και Άνάπιστοι»—«Τριστόγεννη»—«Γράμματτα»—«Άσάλευτη Ζωή», 6 όρ. αντί 12 πού πουλιούνται στα βιβλιοπωλεία. Γιά τις επαρχίες 6,50 και γιά τό Έξωτερικό 7 φρ. δίχως άλλο έξοδο γιά τά ταχυδρομικά. — Ο «αδωδεκάλογος του Γύρτου», 3 δραχμές. — «Ο θάνατος του Παληκαριού» όρ. 1. Του ΙΑΔ «Μαρτύριον και ήρώων αίμα» όρ. 2. Του Γ. ΜΑΡΚΕΤΗ Παιδαγωγική (Δρ. 1) — Κριτική του άδολου λογισμού του Κάντ (όρ. 1) — Τό δαμολογικό ζήτημα στην Άγγλία (λεφτά 50) Του ΔΕΑΝΤΡΟΥ Κ. ΠΑΛΑΜΑ τά ήρώατα τραγούδια όρ. 1. Του ΕΡΜΟΝΑ «Τής Ζωής» όρ. 1. Του ΒΑ. ΓΙΑΝΙΔΗ «Γλώσσα και Ζωή» όρ. 2. Τής κ. ΕΙΡΗΝΗΣ ΔΕΝΤΡΙΝΟΥ «Από τόν κόσμο του σαλονιού» όρ. 1.